

Analize podataka koje nudi ova publikacija omogućavaju ne samo da se stekne uvid u čitalačku pismenost učenika četvrtog razreda, već i da se potpunije identifikuju i razumeju faktori koji utiču na čitalačke kompetencije učenika. Pored toga, autori su ponudili i konkretne preporuke za osmišljavanje nastavnih praksi i obrazovnih politika koje bi doprinele poboljšanju postignuća učenika u ovom domenu. U tom smislu, zbornik može biti koristan praktičarima u promišljanju i preispitivanju sopstvenog profesionalnog delovanja, ali i kreatorima obrazovnih politika u osmišljavanju i primeni mera usmerenih na unapređivanje obrazovne prakse. Takođe, on može biti podsticajan istraživačima za dalje proučavanje ove problematike i za buduća istraživanja.

Prof. dr Vera SPASENOVIĆ
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Publikacija nudi bogat izvor empirijskih podataka o kvalitetu obrazovnog sistema u Srbiji, kao i o faktorima koji utiču na postignuća učenika. Teorijski i metodološki temeljno zasnovana sekundarna analiza rezultata istraživanja PIRLS 2021 u našoj zemlji, proučavanje složene međuzavisnosti kontekstualnih faktora i preporuke za unapređivanje kvaliteta obrazovanja u prvom ciklusu obrazovanja čini ovu publikaciju značajnim resursom za dublje razumevanje aktuelnog stanja našeg obrazovnog sistema. Ova publikacija je neophodna za sve aktere u obrazovnom sistemu Srbije, uključujući donosiocima odluka, fakultete koji obrazuju vaspitače i učitelje, medije koji se bave obrazovanjem i roditelje.

Prof. dr Olivera KNEŽEVIĆ FLORIĆ
Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu

Zbornik radova je izrazito tematski fokusirani i koherentan. Pored analize nalaza istraživanja PIRLS 2021 svaki tekst nudi različite obrazovne implikacije koje mogu da budu korisne, kako za praktičare, tako i za donosiocima obrazovnih politika. Imajući to na umu, kao i činjenicu da je knjiga zasnovana na rezultatima istraživanja koje je po prvi put ispitivalo čitalačku pismenost u Srbiji među desetogodišnjacima, možemo da zaključimo da ova knjiga predstavlja vredan prilog razumevanju savremenog obrazovnog sistema u Srbiji, njegovih prednosti, mana i mogućih puteva za unapređivanje.

Prof. dr Danimir MANDIĆ
Fakultet za obrazovanje učitelja i vaspitača, Univerzitet u Beogradu

PIRLS 2021 U SRBIJI

INSTITUT
ZA PEDAGOŠKA ISTRAŽIVANJA

PIRLS 2021 U SRBIJI

Urednici

Nikoleta GUTVAJN
Branislav RANĐELOVIĆ
Mladen RADULOVIĆ

ISBN 978-86-7447-167-8

2024.

BIBLIOTEKA
„PEDAGOŠKA TEORIJA I PRAKSA”

54

PIRLS 2021 U SRBIJI

Izdavač

INSTITUT ZA PEDAGOŠKA ISTRAŽIVANJA

Za izdavača

Nikoleta GUTVAJN

Lektura

Jelena STEVANOVIĆ

Tehničko uređivanje

Jelena STANIŠIĆ

Ivana ĐERIĆ

Dizajn korica

Branko CVETIĆ

Programski prelom i štampa

Kuća štampe plus, Zemun
stampanje.com

ISBN 978-86-7447-167-8

URL

<https://www.ipisr.org.rs/images/pdf/pirls-2021-u-srbiji.pdf>

Tiraž

300

COPYRIGHT © 2024 INSTITUT ZA PEDAGOŠKA ISTRAŽIVANJA

INSTITUT ZA PEDAGOŠKA ISTRAŽIVANJA

PIRLS 2021 U SRBIJI

REZULTATI
MEĐUNARODNOG ISTRAŽIVANJA
RAZVOJA ČITALAČKE PISMENOSTI
U ČETVRTOM RAZREDU OSNOVNE ŠKOLE

Urednici

Nikoleta **GUTVAJN**
Branislav **RANĐELOVIĆ**
Mladen **RADULOVIĆ**

BEOGRAD
2024.

INSTITUT ZA PEDAGOŠKA ISTRAŽIVANJA

Recenzenti

Prof. dr Vera SPASENOVIĆ

Prof. dr Olivera KNEŽEVIĆ-FLORIĆ

Prof. dr Danimir MANDIĆ

Napomena. Radovi saradnika Instituta za pedagoška istraživanja su rezultat rada u okviru Programa rada Instituta koji finansira Ministarstvo nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije (br. ugovora 451-03-66/2024-03/ 200018).

Sve upute koji se odnose na Kosovo u ovom dokumentu trebalo bi razumeti u kontekstu rezolucije SB UN 1244 (1999). Sadržaj ove napomene u celini je definisan dokumentom Instrukcija za postupanje državnih i drugih zvaničnih predstavnika Republike Srbije na međunarodnim i regionalnim skupovima na kojima učestvuju predstavnici Privremenih institucija samouprave (PIS) u Prištini (2019).

COPYRIGHT © 2024 INSTITUT ZA PEDAGOŠKA ISTRAŽIVANJA

Publikacija može da se koristi u skladu sa licencom Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International CC BY-NC-ND.

CIP - **Katalogizacija u publikaciji**
Narodna biblioteka Srbije, Beograd

81'23: 028.1-057.874(497.11)"2021"
028.1-057.874:37.014.22(497.11)"2021"

PIRLS 2021 u Srbiji : rezultati međunarodnog istraživanja razvoja čitalačke pismenosti u četvrtom razredu osnovne škole / urednici Nikoleta Gutvajn, Branislav Ranđelović, Mladen Radulović. - Beograd : Institut za pedagoška istraživanja, 2024 (Zemun : Kuća štampe plus). - 234 str. : ilustr. ; 24 cm

Tiraž 300. - Bibliografija: str. 224-225. - Registar.

ISBN 978-86-7447-167-8

a) Читалачка писменост -- Ученици основних школа -- Истраживања -- Србија -- 2021

COBISS.SR-ID 146697225

SADRŽAJ

- 7 PREDGOVOR
Nikoleta Gutvajn, Branislav Ranđelović i Mladen Radulović

I MEĐUNARODNO ISTRAŽIVANJE PIRLS 2021

- 17 KONCEPTUALNI I METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA PIRLS
Branislav Ranđelović, Danijela Đukić i Elizabeta Karalić

II ČINIOCI POSTIGNUĆA U ISTRAŽIVANJU PIRLS 2021

- 47 FAKTORI ČITALAČKE KOMPETENCIJE UČENIKA
Jelena Teodorović, Ivana Jakšić i Bojana Dimitrijević

- 71 DRUŠTVENI POLOŽAJ I ČITALAČKA PISMENOST U SRBIJI:
KONTEKSTUALIZACIJA REZULTATA
Mladen Radulović i Dragana Gundogan

- 87 POVEZANOST SAMOPOUZDANJA I POSTIGNUĆA:
PERSPEKTIVA UČITELJA
Isidora Micić, Ana Drobac i Smiljana Jošić

- 109 KVALITET NASTAVE I POSTIGNUĆE UČENIKA
U DOMENU ČITALAČKE PISMENOSTI
Elizabeta Karalić, Gordana Čaprić, Branislav Ranđelović
i Aleksandar Milovanović

III MOTIVACIJA I POSTIGNUĆE U ISTRAŽIVANJU PIRLS 2021

- 127 ULOGA MOTIVACIONIH ČINILACA
U RAZVIJANJU ČITALAČKE PISMENOSTI UČENIKA
Snežana Mirkov, Nataša Lalić-Vučetić i Jelena Medar Zlatković

- 149 ŠKOLSKA KLIMA I DISCIPLINA KAO FAKTORI MOTIVACIJE UČENIKA
U DOMENU ČITANJA: MODERACIJA POLA
Marina Kovačević Lepojević, Nikoleta Gutvajn i Marija Trajković

- 165 UTICAJ RODITELJA NA SELF-KONCEPT UČENIKA
I NJIHOVU MOTIVACIJU U DOMENU ČITANJA
Ivana Đerić, Dušica Malinić i Milja Vujačić

IV KONTEKST(I) I POSTIGNUĆA UČENIKA U ISTRAŽIVANJU PIRLS 2021

- 185 **PODSTICAJNO KUĆNO OKRUŽENJE I RAZVOJ ČITALAČKIH KOMPETENCIJA: BROJ KNJIGA I/ILI UČESTALOST ČITANJA SA DECOM**
Nada Ševa i Jelena Stojković
- 211 **ZADOVOLJENOST SOCIOEMOCIONALNIH POTREBA U ŠKOLI: KAKO JE PANDEMIJA COVID-19 IZMENILA PERCEPCIJU UČENIKA**
Ljiljana Plazinić i Nevena Buđevac

V INDEKS AUTORA

PREDGOVOR

Čitalačka pismenost predstavlja jednu od najvažnijih kompetencija koju učenici stiču u prvim godinama svog obrazovanja i predstavlja osnovu za učenje svih školskih predmeta. Sposobnost čitanja se nalazi u osnovi intelektualnog i ličnog razvoja pojedinca, a upoznavanje faktora koji utiču na razvoj čitalačke pismenosti učenika posebno je značajno za kreatore obrazovnih politika u osmišljavanju strategija za unapređivanje ne samo čitalačke, već i funkcionalne pismenosti.

PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) je istraživanje Međunarodnog udruženja za evaluaciju obrazovnih postignuća (International Association for the Evaluation of Educational Achievement – IEA) kojim se na međunarodnom nivou ispituje razvoj čitalačke pismenosti. Ovo istraživanje, koje se sprovodi na svakih pet godina počev od 2001. godine, pruža korisne podatke o čitalačkim kompetencijama učenika četvrtog razreda već više od dve decenije. U poslednjem ciklusu istraživanja, koje je trebalo da se sprovede u proleće 2021. godine (usled virusa korona u nekim zemljama istraživanje je bio odloženo za jesen 2021. ili proleće 2022. godine) među 66 entiteta koju su učestvovali, po prvi put se našla i Srbija. Istraživanjem PIRLS 2021 prikupljeno je obilje podataka o čitalačkoj pismenosti učenika, koje može da bude od velike koristi, kako za kreiranje obrazovnih politika, tako i za preispitivanje nastavnih praksi. Naime, do sada je Srbija učestvovala u međunarodnim ispitivanjima čitalačke pismenosti samo na starijem uzrastu (PISA), dok su među desetogodišnjacima ispitivane samo kompetencije iz matematike i prirodnih nauka (TIMSS). Stoga istraživanje PIRLS u Srbiji pruža podatke koji mogu da poboljšaju razumevanje dinamike razvoja čitalačke pismenosti, kao i da daju potpuniju sliku o kompetencijama učenika na kraju nižih razreda osnovne škole. Poput drugih velikih međunarodnih istraživanja učeničkog postignuća, istraživanjem PIRLS su, pored podataka o znanju učenika, prikupljeni i podaci o školskom, nastavnom i kućnom kontekstu koji su od ključne važnosti za razumevanje nalaza o postignuću učenika, njihovo promišljanje i osmišljavanje

nastavnih praksi i obrazovnih politika koje bi to postignuće mogle da unaprede. Podaci koji su kroz ovo istraživanje prikupljeni od učenika, nastavnika, direktora škola i roditelja predstavljaju empirijsku osnovu i/ili polaznu tačku naučnih radova koji čine ovaj zbornik. Pored zajedničke empirijske osnove, radove objedinjuje želja da se nalazi istraživanja PIRLS 2021 što bolje razumeju i da se kroz to razumevanje dođe do ideja za unapređivanje obrazovnog sistema Srbije.

Cilj zbornika radova PIRLS 2021 u Srbiji je da opiše metodološke i konceptualne karakteristike međunarodnog projekta PIRLS, kao i da predstavi rezultate sekundarne analize podataka iz ciklusa PIRLS 2021 u nacionalnom kontekstu i/ili kroz komparativnu perspektivu (poređenjem aktuelnih podataka sa drugim obrazovnim sistemima i/ili sa drugim projektima nacionalnog, regionalnog i međunarodnog karaktera). Zbornik sadrži deset tekstova eminentnih stručnjaka iz oblasti obrazovanja. Najviše pažnje, autori su posvetili analizi postignuća učenika, njihovoj motivaciji, self-konceptu i proceni sopstvenih sposobnosti u odnosu na različite porodične, nastavne i školske kontekstualne varijable. Konceptualni i metodološki okvir istraživanja PIRLS 2021 predstavljen je u uvodnom tekstu koji potpisuje tim autora iz Zavoda za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja koji čine Branislav Ranđelović, Danijela Đukić i Elizabeta Karalić. Cilj ovog rada je da čitaocima omogući jednostavnije praćenje, ali i sveobuhvatnije razumevanje prikazanih podataka u narednim poglavljima ove publikacije.

U narednom poglavlju pod nazivom *Faktori čitalačke kompetencije učenika*, autorke Jelena Teodorović, Ivana Jakšić i Bojana Dimitrijević ukazuju da studije obrazovne efektivnosti pružaju praktičarima, istraživačima i donosiocima odluka važne uvide u varijable koje imaju uticaj na postignuća učenika, jer te varijable mogu da se modifikuju i time unapređuju učenički ishodi. Autorke su nastojale da utvrde koliki procenat varijabilnosti postignuća učenika potiče od učeničkog nivoa, a koliki od nastavnog i školskog, kao i da ispituju koji učenički i nastavni činioci utiču na postignuće učenika. One uočavaju da se razlike u učeničkom postignuću u najvećoj meri mogu pripisati individualnim razlikama, pri čemu je socioekonomski status učenika najznačajniji prediktor postignuća. Ipak, u manjoj meri postignuće se objašnjava i faktorima koji se tiču same nastave, poput zastupljenosti ometajućeg ponašanja i učeničke percepcije zastupljenosti angažujuće nastave. Na osnovu ovih nalaza autorke nude niz konkretnih preporuka za obrazovne politike i nastavne prakse.

U radu *Društveni položaj i čitalačka pismenost u Srbiji: kontekstualizacija rezultata*, Mladen Radulović i Dragana Gundogan ispituju značaj društvenog položaja za postignuće na PIRLS testovima. Istovremeno, oni analiziraju stepen nejednakosti u odnosu na nejednakosti primećene u istom istraživanju u regionu, kao i na nejednakosti primećene u drugim istraživanjima ranije sprovedenim u Srbiji (TIMSS i PISA). Rezultati istraživanja pokazuju da su obrazovne nejednakosti u Srbiji najveće u regionu, kao i da su u porastu tokom poslednjih desetak godina. Autori zaključuju da su obrazovne nejednakosti povezane sa društvenim položajem učenika veliki i trajan problem savremenog društva u Srbiji, te sugerišu da bi istraživači u budućnosti trebalo da se fokusiraju na ispitivanje potencijala konkretnih obrazovnih politika i nastavnih praksi za umanjeње ovih nejednakosti.

U radu *Povezanost samopouzdanja i postignuća: perspektiva učitelja* autorke Isidora Micić, Ana Drobac i Smiljana Jošić, pored ispitivanja značaja samopouzdanja za postignuće na PIRLS testu odlaze i korak dalje i pokušavaju da bolje razumeju značenja koja učitelji pripisuju samopouzdanju učenika, da ispituju kako nastavnici vide proces izgradnje i manifestacije samopouzdanja kod učenika, kao i kako tumače nalaze o vezi samopouzdanja učenika i njihovih školskih postignuća, uz oslanjanje na rezultate međunarodnih testiranja i postignuća učenika iz Srbije. U ovom tekstu se na osnovu analize sekundarnih podataka iz PIRLS 2021 studije za Srbiju otkriva da postignuće u čitanju varira u skladu sa nivoom samopouzdanja učenika. Takođe, kroz fokus grupe sa nastavnicima, identifikuju se ključne karakteristike koje učitelji povezuju sa visokim nivoom samopouzdanja kod učenika, kao i strategije podrške koje oni primenjuju u nastavnoj praksi. Implikacije nalaza ove studije ukazuju na potrebu kontinuirane podrške u razvoju akademskog self-koncepta, sa fokusom na čitalačko samopouzdanje, kao jednog od prediktora akademskog uspeha.

Rezultati značajnog broja istraživanja upućuju na ključnu ulogu nastavnika u kreiranju kvalitetnog obrazovnog procesa koji doprinosi ostvarivanju uspeha učenika. Visok kvalitet obrazovanja nastavnika može da garantuje visok kvalitet obrazovanja i poučavanja učenika. U tekstu pod nazivom *Kvalitet nastave i postignuće učenika u domenu čitalačke pismenosti* Elizabeta Karalić, Gordana Čaprić, Branislav Randelović i Aleksandar Milovanović ispituju u kojoj meri odlike nastavnika koje se tiču njihovog formalnog obrazovanja i stručnog usavršavanja, kao i nastavne prakse koje oni praktikuju objašnjavaju postignuće učenika na PIRLS testovima. Na osnovu analize odgovora nastavnika o nastavnim metodama i tehnikama koje primenjuju

autori zaključuju da je potrebno pružiti podršku učiteljima za razvoj strategija čitanja i za unapređivanje digitalne pismenosti učenika, kao i da za je viša postignuća učenika potrebno unaprediti program nastave i učenja i revidirati uopšte standarda postignuća za srpski jezik za kraj prvog ciklusa osnovne škole.

U radu *Uloga motivacionih činilaca u razvijanju čitalačke pismenosti učenika* čije su autorke Snežana Mirkov, Nataša Lalić-Vučetić i Jelena Medar Zlatković posebna pažnja usmerena je na motivaciju učenika za čitanje, na uverenja učenika o sopstvenim sposobnostima za čitanje, vreme koje učenici provode u čitanju, razloge zbog kojih čitaju, kao i na učenikovo opažanje nastavnikovih postupaka u podsticanju motivacije za čitanje i razvoja čitalačke pismenosti. Pored toga, analizirani su i odnosi navedenih varijabli sa postignućem učenika u čitanju. Prema dobijenim rezultatima, učenici izražavaju visok nivo intrinzične motivacije za čitanje i izjavljuju da uče puno kroz čitanje. Učenici pozitivno opažaju sopstvene kompetencije za čitanje, pri čemu u najvećoj meri procenjuju da im je čitanje lako i da su uspešni u čitanju. Prema opažanjima učenika, samostalan izbor sadržaja za čitanje je umereno zastupljen u nastavnom procesu. Autorke ističu da je potrebno da se u većoj meri podstiče autonomija učenika prilikom izbora sadržaja za čitanje, kako bi se doprinelo razvoju intrinzične motivacije učenika.

Motivaciju učenika detaljnije proučavaju Marina Kovačević Lepojević, Nikoleta Gutvajn i Marija Trajković u radu pod nazivom *Školska klima i disciplina kao faktori motivacije učenika u domenu čitanja: moderacija pola*. Autorke istražuju kako se uticaj školske klime na motivaciju učenika u domenu čitanja razlikuje između dečaka i devojčica i uviđaju da je, među različitim aspektima školske klime osećaj pripadnosti najjače povezan sa motivacijom učenika, te da je on značajniji prediktor motivacije među devojčicama, nego među dečacima. Autorke zaključuju da ovi nalazi sugerišu potrebu za različitim pristupom u koncipiranju i implementaciji strategija unapređivanja motivisanosti za čitanje kod učenika i učenika, kao i da bi za detaljnije osmišljavanje ovih strategija bila korisna longitudinalna istraživanja efekata školske klime na nivou odeljenja.

Komparativna međunarodna istraživanja potvrđuju da uverenja, očekivanja i rane aktivnosti roditelja sa decom utiču na njihova kasnija postignuća i odnos prema školi. U radu *Uticaj roditelja na self-koncept učenika i njihovu motivaciju u domenu čitanja* čije su autorke Ivana Đerić, Dušica Malinić i Milja Vujačić utvrđeno

je da su visoka obrazovna očekivanja roditelja značajna za oblikovanje pozitivnog doživljaja dece o tome koliko su dobra u domenu čitanja. Međutim, ako su aspiracije, očekivanja i pritisci roditelja previsoki, autorke upozoravaju da takva uverenja mogu imati negativne implikacije. Stoga, umesto postavljanja nerealnih i previsokih očekivanja, roditelji bi trebalo da pruže veću podršku, brigu i interesovanje za razvoj čitalačke pismenosti svog deteta.

U radu *Podsticajno kućno okruženje i razvoj čitalačkih kompetencija: broj knjiga i/ili učestalost čitanja sa decom* autorke Nada Ševa i Jelena Stojković ispituju koje su sve karakteristike kućnog okruženja u vezi sa čitalačkom pismenošću relevantne za razvoj čitalačkih kompetencija i koje različite grupe učenika postoje u zavisnosti od praksi i uverenja njihovih roditelja o podršci razvoju čitalačkih kompetencija. Rezultati predstavljene regresione analize pokazuju da analizirane varijable (roditeljska procena učestalosti učešća učenika u aktivnostima koje podstiču razvoj rane pismenosti i procena sposobnosti učenika da reši zadatke u oblasti rane pismenosti, kućni resursi za učenje, odnos roditelja prema čitanju i prema detetovoj školi, dužina pohađanja predškolskog obrazovanja) objašnjavaju gotovo četvrtinu varijanse u postignuću učenika, dok se pomoću klaster analize mogu uočiti četiri grupe učenika koje autorke nazivaju: O snaženim kontekstom, Pod pritiskom konteksta, O snaženim verom u (obrazovni) kontekst, Pod pritiskom uverenja o (školskom) kontekstu. Dalja analiza pokazala je da se prosečno postignuće učenika iz različitih grupa značajno razlikuje. Oslanjajući se na nalaze istraživanja autorke ukazuju na važnost kontinuirane podrške porodicama, od razumevanja važnosti pohađanja vrtića duže od obavezne godine pred polazak u školu, do praviljenja programa koji će biti usmeren na ojačavanje kompetencija roditelja o razvoju rane pismenosti.

Budući da su upitnici koje su popunjavali učenici 2021. godine u okviru istraživanja PIRLS u velikoj meri uporedivi sa onima koji su korišćeni 2019. godine u istraživanju TIMSS, moguće je ispitati i kako se i da li se učenička percepcija škole promenila nakon pandemije COVID-19. Promenu percepcije učenika su ispitivale Ljiljana Plazinić i Nevena Buđevac koje su se fokusirale na to kako se doživljaj zadovoljenosti socioemocionalnih potreba učenika razlikovao nakon pandemije. Rezultati rada pod nazivom *Zadovoljenost socioemocionalnih potreba u školi – kako je pandemija COVID-19 izmenila percepciju učenika* sugerišu da učenici sa iskustvom školovanja u vreme potpunog prekida nastave i njenog obnavljanja uz

brojna ograničenja više vole da budu u školi, da se u njoj osećaju sigurnije, da u većoj meri smatraju da su nastavnici pravedni prema njima i da su ponosniji na svoju školu nego učenici testirani pre pandemije. Autorke zaključuju da je epidemija COVID-19 stvorila diskontinuitet u učeničkim iskustvima, te vodila tome da se školsko iskustvo opaža kao pozitivnije, što nam govori da za lični doživljaj škole ne moraju biti presudne same prakse koje se primenjuju u školi, već i društvena zbivanja koja čine kontekst za interpretaciju sopstvenih iskustava.

Analiza rezultata istraživanja PIRLS 2021 i drugih srodnih studija omogućava identifikaciju ključnih faktora koji doprinose ili ograničavaju postignuće učenika, što je od suštinskog značaja za dalje usmeravanje obrazovnih politika i praksi. Zbornik radova PIRLS 2021 u Srbiji pruža dublje razumevanje prikupljenih podataka i stavlja naglasak na potrebu kontinuirane podrške učenicima, nastavnicima i roditeljima u razvoju čitalačkih kompetencija. Pored toga, posebno se ukazuje na važnost prilagođavanja obrazovnih praksi kako bi se smanjile obrazovne nejednakosti i osiguralo pozitivno okruženje za razvoj čitalačke pismenosti.

Verujemo da ovaj zbornik radova pruža sveobuhvatnu sliku o karakteristikama i rezultatima istraživanja čitalačke pismenosti u našoj zemlji. Kao takav, može predstavljati dragocen izvor informacija za praktičare u promišljanju sopstvenih obrazovnih praksi, kao i za donosiocima obrazovnih politika u razmatranju budućih reformi. Kroz analizu i interpretaciju rezultata, autori su ponudili konkretne preporuke i strategije za smanjenje obrazovnih nejednakosti i unapređivanje obrazovne prakse. Zbornik ima značajnu heurističku vrednost, budući da on pokreće značajna pitanja i može biti osnova ili inspiracija istraživačima u oblasti obrazovanja za buduća istraživanja. U celini, zbornik predstavlja važan doprinos razumevanju i unapređivanju čitalačke pismenosti u Srbiji, jer pruža dublji uvid u faktore koji utiču na postignuće učenika, ističe ključne oblasti za intervenciju i razvoj obrazovnih politika, te otvara put za dalja istraživanja i inicijative usmerene ka unapređenju obrazovnog sistema.

Istraživanje PIRLS 2021 je uspešno realizovano zahvaljujući profesionalnom i odgovornom radu školskih koordinatora i administratora istraživanja iz reprezentativnog uzorka PIRLS osnovnih škola iz Srbije (direktori škola, stručni saradnici, učitelji). Veliku zahvalnost upućujemo učenicima četvrtog razreda osnovnih škola u Republici Srbiji koji su učestvovali u istraživanju PIRLS 2021,

njihovim roditeljima i starateljima. Zahvaljujemo se i istraživačkom timu Instituta za pedagoška istraživanja i Zavoda za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja koji je sa puno entuzijazma učestvovao u svim fazama pripreme i realizacije istraživanja.

Želimo da izrazimo veliku zahvalnost kolegama iz drugih ustanova koji su učestvovali u sekundarnoj analizi podataka. Takođe, želimo da se zahvalimo našim uvažanim recenzentima – prof. dr Veri Spasenović, redovnoj profesorki Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, prof. dr Oliveri Knežević-Florić, redovnoj profesorki Filozofskog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu i prof. dr Danimiru Mandiću, redovnom profesoru Fakulteta za obrazovanje učitelja i vaspitača Univerziteta u Beogradu – čije su sugestije značajno obogatile i unapredile kvalitet knjige. Na kraju, iskreno zahvaljujemo Ministarstvu prosvete i Ministarstvu nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije na podršci koju su nam pružili tokom realizacije ovog projekta.

Urednici

Nikoleta Gutvajn
Branislav Ranđelović
Mladen Radulović

- Van Houtte, M. (2004). Gender context of the school and study culture, or how the presence of girls affects the achievement of boys. *Educational Studies*, 30, 409–423. <https://doi.org/10.1080/0305569042000310336>
- Wigfield, A., & Eccles, J. S. (2000). Expectancy–value theory of achievement motivation. *Contemporary Educational Psychology*, 25(1), 68–81. <https://doi.org/10.1006/ceps.1999.1015>
- Wigfield, A. (2013). Reading motivation: A domain-specific approach to motivation. In *Motivation for Reading: Individual, Home, Textual, and Classroom Perspectives* (pp. 59–68). Routledge.
- Willms, J. D. (2003). *Student engagement at school: A sense of belonging and participation*. OECD: Organisation for economic co-operation and development.
- Xia, T., Gu, H., & Li, W. (2019). Effect of parents' encouragement on reading motivation: The mediating effect of reading self-concept and the moderating effect of gender. *Frontiers in Psychology*, 10(609), 1–8. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.00609>

UTICAJ RODITELJA NA SELF-KONCEPT UČENIKA I NJIHOVU MOTIVACIJU U DOMENU ČITANJA

Ivana Đerić*, Dušica Malinić i Milja Vujačić

Institut za pedagoška istraživanja, Beograd

UVOD

Komparativna međunarodna i domaća istraživanja potvrđuju da uverenja, očekivanja i aktivnosti roditelja sa decom utiču na njihova kasnija postignuća i odnos prema školi (Džinović, Đerić i Malinić, 2021; Đerić, Đević, i Malinić, 2020; Đević, Stanišić, i Vujačić, 2021; Radišić i Ševa, 2017; Maksić, Vesić i Tenjović, 2017). Ono šta roditelji govore, rade i u šta veruju pravi razliku između dece u pogledu razvoja njihove čitalačke pismenosti (Baker, 2003; Baker & Scher, 2002). U odnosu na Srbiju u kojoj su studije o čitalačkoj pismenosti na predškolskom i ranom školskom uzrastu još uvek u začetku (npr. Radišić i Ševa, 2013; Ševa, 2019), u svetu se ovaj problem proučava već više decenija. Inostrane studije koje se bave proučavanjem interakcija, resursa i stavova prema čitalačkoj pismenosti u kontekstu porodice uzimaju u obzir varijable kao što su: obrazovni nivo i očekivanja roditelja, roditeljsko modelovanje ponašanja dece u pogledu čitalačke pismenosti, uverenja roditelja o vrednosti čitanja, zainteresovanost dece za čitanje i tome slično (Yeo & Ng, 2014).

Sekundarne analize PIRLS istraživanja u svetu se tradicionalno bave proučavanjem postignuća, dok se u manjoj meri analiziraju teme kao što su self-koncept, motivacija i kvalitet nastavničkih praksi (Stiff, Lenkeit, Kayton, & McGrane, 2023). Imajući u vidu da je studija PIRLS 2021 prvi put realizovana u Srbiji, očekuje se da će sekundarne analize doprineti širenju korpusa znanja o doprinosu kućnog okruženja razvoju dece u domenu čitalačke pismenosti. Iz navedenih razloga, u

* Mejl: ivana.brestiv@gmail.com

ovom poglavlju pokušaćemo da odgovorimo na pitanje kako obrazovna očekivanja roditelja i njihove razvojno-podsticajne prakse na ranom uzrastu utiču na self-koncept i motivaciju učenika u domenu čitanja, u četvrtom razredu osnovne škole.

Self-koncept učenika u domenu čitanja

Self-koncept je kamen temeljac u teorijama motivacije. Ovaj psihološki konstrukt je ključan za ostvarivanje drugih ishoda tokom školovanja (Basakord et al., 2022, p. 6). Proučava se u međunarodnim komparativnim studijama (npr. TIMSS, PIRLS, PISA) često kao poželjan ishod školovanja, u korelaciji sa postignućem učenika ili motivacionim varijablama, kao što su intrinzična motivacija i angažovanost u nastavi (Lafontaine, Dupont, Jaegers, & Schillings, 2019; Micić, Drobac i Jošić, 2024). Self-koncept se definiše kao opšta procena (Džinović i Vujačić, 2017) koju osoba ima o svojim sposobnostima u određenom akademskom domenu (npr. matematički self-koncept, naučni self-koncept ili čitalački self-koncept). Konradi i saradnici (Conradi, Jang, & McKenna, 2014) su utvrdili da se konstrukt self-koncept odnosi na celovito opažanje sebe kao čitaoca, na doživljaj kompetentnosti u domenu čitanja i na prihvatanje uloge nekoga ko čita kao dela ličnog identiteta. Čitalački self-koncept može da ima drugačije značenje za učenike različitog uzrasta – na primer, za mlađe učenike to je poverenje u sebe da će prepoznati slova i reči tokom čitanja, dok se u srednjoj školi opaža kao sposobnost razumevanja pročitano (Barber & Klauda, 2020).

Motivacija učenika za čitanje

Motivacija za čitanje kao višedimenzionalni konstrukt odnosi se na lične ciljeve pojedinca, vrednosti i verovanja u vezi sa sadržajima, procesima i ishodima čitanja (Guthrie & Wigfield, 2000; Wang, Jia, & Jin, 2020). Konkretno, motivacija za čitanje obuhvata tri šire kategorije (Baker, 2003; Baker & Wigfield, 1999; Wigfield & Guthrie, 1997). Prva kategorija odnosi se na *kompetencije i uverenja* – samoeфикаsnost kao uverenje da se može biti uspešan u čitanju; spremnost i volja da se uhvati u koštac sa težim materijalima za čitanje; izbegavanje aktivnosti čitanja ili odsustvo želje da se čita. Druga kategorija tiče se *ciljeva* kako unutrašnjih (npr. radoznalost, uživanje u čitanju i uverenje da je čitanje vredno), tako i spoljašnjih ciljeva u vezi sa čitanjem (npr. čitanje za ocenu, želja da se nadmaše drugi učenici u čitanju, dobijanje priznanja za čitanje). Treća kategorija se bavi *društvenim aspektima čitanja*, kao što je deljenje

značenja stečenih čitanjem sa drugima. Hijerarhijska analiza ključnih koncepata u domenu čitanja (Conardi, Jang, & McKenna, 2014) potvrdila je da su faktori koji utiču na motivaciju za čitanje: ciljevi (ovladanost čitanjem i performansi u domenu čitanja), uverenja (uverenja o sebi i uverenja o čitanju) i dispozicije (stavovi prema čitanju i interesovanja).

Deca će biti angažovana kada su zadovoljene različite komponente motivacije (Barber & Klauda, 2020). Tako, na primer, kada se dete suoči sa čitanjem zadatka koji smatra dosadnim (sa sadržajem koji mu nije interesantan), ono će i dalje istrajavati u čitanju, jer zna da je kompetentni čitalac (da ima pozitivan self-koncept) i zato što uviđa korisnost zadatka (zna vrednost zadatka). Novije studije ukazuju na to da učenikov nedostatak motivacije može biti posledica niskog self-koncepta u oblasti čitanja, a ne neadekvatnog stava prema čitanju, što je važno za nastavnika koji treba da primeni odgovarajuće motivacione strategije (Conardi, Jang, & McKenna, 2014). Kada učenici postavljaju ciljeve čitanja, pozitivno vrednuju čitanje i veruju u sebe kao čitaocima, spremnije i potpunije se bave čitalačkim aktivnostima (Guthrie & Klauda, 2016).

Angažovanost učenika u nastavi čitanja

Angažovanost učenika u nastavi čitanja odnosi se na kognitivnu, socijalnu i emocionalnu uključenost pojedinca u aktivnosti čitanja (Guthrie, Wigfield, & You, 2012). Na primer, kognitivni angažman se događa kada učenik da promišljeni odgovor na pitanje koje postavi nastavnik (Barber & Klauda, 2020) ili kada samostalno kreira pitanje. U PIRLS referentnom okviru angažovanost učenika podrazumeva kognitivnu interakciju učenika sa sadržajem, može biti rezultat instrukcija nastavnika, tekstualnih diskusija sa vršnjacima ili samostalnog čitanja učenika (prema: Mullis, Martin, & Liu, 2019). Nastavnici bi trebalo da koriste pedagoške postupke koji podržavaju angažovanje učenika na času (Malinić i Komlenović, 2010; Malinić, 2014; Malinić, Džinović i Jakšić, 2015; Lalić-Vučetić, Đerić i Đević, 2009), kao što su: dobro strukturisanje časa, kognitivna aktivacija učenika koja zahteva mišljenje višeg reda, davanje jasnih i prilagođenih instrukcija, povremene provere razumevanja gradiva, pružanje konstruktivne povratne informacije, organizovanje nastavnih aktivnosti koje su prilagođene potrebama i interesovanjima učenika, kao i iskazivanje strpljivosti, uvažavanja i razumevanja učenika.

Uverenja i ponašanja roditelja kao podrška self-konceptu, motivaciji i angažovanosti dece u domenu čitanja

Obrazovna očekivanja roditelja (Jeynes, 2010; Rutherford, 2015; Sosu, 2014) predstavljaju jedan od važnih činilaca koji oblikuju kognitivne, motivacione i emocionalne karakteristike dece. Roditelji koji imaju visoka obrazovna očekivanja u komunikaciji sa decom zastupaju stav da je obrazovanje vrednost sama po sebi, postavljaju odgovarajuće obrazovne ciljeve, razgovaraju sa decom o svojim obrazovnim i profesionalnim očekivanjima koja imaju od njih i pružaju im pomoć da povežu ono što uče u školi sa svojom budućom profesijom (prema: Mullis, Martin, & Liu, 2019). Studije pokazuju da su obrazovna očekivanja roditelja povezana i sa čitalačkom pismenošću (Martini & Sénéchal, 2012; Mullis, Martin, & Liu, 2019). Pored postignuća u domenu čitanja, obrazovna očekivanja roditelja povezana su sa dečijim akademskim self-konceptom, unutrašnjom motivacijom i doživljajem angažovanosti u savladavanju školskih obaveza (Buchmann, Grütter, & Zuffianò, 2022; Fan & Williams, 2010; Pesu, Viljaranta, & Aunola, 2016; Sosu, 2014). Takođe, utvrđeno je da obrazovne aspiracije roditelja direktno utiču na ispoljavanje matematičkog samopouzdanja i na motivaciju za učenje matematike u četvrtom razredu osnovne škole (Džinović, Đerić i Malinić, 2021).

Razmatranja podsticajnih obrazovnih praksi odraslih sa decom u domenu čitanja (npr. *Model angažovanog čitanja*, Guthrie & Wigfield, 2000, 2016; Guthrie & Klauda, 2016) skreću pažnju na važnost organizovanja smislenih aktivnosti koje bi podstakle decu da u ovom procesu, u saradnji sa odraslom osobom i vršnjacima, budu angažovana u kognitivnom, motivacionom i emocionalnom pogledu. Imajući u vidu da je čitanje društvena aktivnost, u tom procesu odrasli i deca imaju priliku da se povežu i zadovolje potrebu za bliskošću (Ryan & Deci, 2000). Roditelji mogu tokom zajedničkog čitanja da razmenjuju značenja sa decom, čime promovišu čitanje na dubljem nivou. Takođe, mogu da zadovolje ovu potrebu kada podstiču dete da generiše pitanja, pojašnjava, predviđa i rezimira tokom i/ili nakon čitanja. Posebnu ulogu roditelji bi trebalo da imaju kada je u pitanju razvijanje čitalačkog samopouzdanja dece i to mogu postići tako što će im davati prilike da dožive uspeh u čitanju. Takođe, bitno je da deca imaju mogućnost da samostalno izaberu šta će da čitaju, ali i da roditelji pomognu deci da izaberu sadržaje koji su povezani sa njihovim iskustvom i kontekstom u kome dete odrasta. Poželjno je da roditelji promovišu

vrednost čitanja tako što ističu njegovu smislenost i korisnost za učenje i život (npr. kada se traži od deteta da reflektivno promišlja o značaju i vrednosti onoga što čita). Studije potvrđuju da roditeljske prakse imaju važan doprinos za oblikovanje pozitivne slike učenika o sebi, zainteresovanosti učenika za čitanje i optimalno funkcionisanje u nastavi čitanja (Baker & Scher, 2002; Baker, 2003). Angažovanje roditelja u zajedničkim aktivnostima čitanja sa svojom decom na ranom uzrastu pozitivno utiče na dečija kasnija postignuća iz različitih oblasti u školi. Konkretno, nalazi sekundarnih analiza TIMSS 2019 studije (Džumhur, Ševa, & Rožman, 2022; Đević, Stanišić i Vujačić, 2021) potvrđuju da angažovanje roditelja u ranim jezičkim i numeričkim aktivnostima zajedno sa svojom decom doprinosi kasnijim postignućima iz matematike i prirodnih nauka. Analiza PIRLS podataka pokazala je, takođe, da su aktivnosti ranog opismenjavanja u kućnom okruženju povezane sa čitalačkim self-konceptom, motivacijom učenika da čita, kao i sa percepcijama učenika o vlastitoj angažovanosti u nastavi čitanja (Al Jefri & Areepattamannil, 2019). Angažovanost i podrška roditelja, i to kao medijatorski faktori (Villiger, Wandeler, & Niggli, 2014), utiču na motivaciju učenika da čita, što predstavlja testiranu putanju i u ovoj studiji.

METOD

Cilj istraživanja. U ovom radu cilj je da se ispita uticaj obrazovnih očekivanja roditelja na self-koncept i motivaciju učenika u domenu čitanja u četvrtom razredu osnovne škole.

Uzorak. U istraživanju PIRLS 2021 reprezentativni uzorak je činilo 4037 učenika četvrtog razreda (48,4% devojčica) iz 169 škola iz Srbije. Takođe, u ovoj studiji prikupljeni su odgovori roditelja/staratelja (N=4037) učenika četvrtog razreda.

Model i varijable. Testiran je model koji ispituje odnos između očekivanja roditelja o budućem obrazovanju njihove dece i samouverenja učenika u oblasti čitalačke pismenosti. Konkretno, u ovom modelu prediktorsku varijablu predstavljaju *Obrazovna očekivanja roditelja*, a kriterijumske varijable su *Self-koncept učenika u domenu čitanja (SK)* i *Motivacija učenika za čitanje (MO)*. Tri medijatorske varijable posreduju između prediktorske i kriterijumskih varijabli. Prva medijatorska varijabla *Rane čitalačke aktivnosti* definisana je kao razvojno-podsticajne aktivnosti roditelja u oblasti čitalačke pismenosti (RPA). Druga varijabla *Zadaci ranog opismenjavanja*

pre početka osnovne škole odnosi se na percepcije roditelja o veštinama početnog čitanja i pisanja dece na ranom uzrastu (tzv. veštine dekodiranja – VD). Treća varijabla tiče se percepcija učenika o sopstvenoj angažovanosti u nastavi čitanja pod uticajem instruktivnih praksi učitelja (AN). Sve varijable iz modela operacionalizovane su kao sumacioni/ukupni skorovi za odgovarajući merni instrument.

Instrumenti i skale. Podaci su prikupljeni pomoću dva upitnika. *Upitnik za učenike* (eng. Student Questionnaire) popunjavali su učenici četvrtog razreda, dok su na pitanja iz *Upitnika o ranom učenju* (eng. Home Questionnaire) odgovarali roditelji učenika četvrtog razreda (Mullis et al., 2019).

Prediktorska varijabla *Obrazovna očekivanja roditelja* nije kompozitna varijabla u istraživanju PIRLS 2021. Merena je tako što su roditelji odgovarali na pitanje iz Upitnika o ranom učenju: *Koji stepen obrazovanja očekujete da će Vaše dete dostići?* Ovo pitanje sadržalo je šestostepenu numeričku skalu pri čemu najmanji broj označava očekivanje roditelja da dete završi osnovnu školu, a najveći broj označava očekivanje roditelja da dete završi master, magistarske ili doktorske studije.

U ovoj studiji za merenje kriterijumskih varijabli korišćene su dve skale iz Upitnika za učenike: 1) skala *Self-koncept učenika u domenu čitanja* (eng. Students Confident in Reading Scale) i 2) skala *Motivacija učenika za čitanje* (eng. Students Like Reading Scale). Prva skala sadrži šest tvrdnji o opažanju učenika o tome koliko su dobri u oblasti čitanja, kako doživljaju sebe u odnosu na druge učenike ili u odnosu na sadržaje iz drugih nastavnih predmeta. Na skali motivacije učenici su izražavali stepen slaganja sa osam tvrdnji o tome da li im se dopada da čitaju, da li ih ta aktivnost ispunjava, kao i o tome da li ih čitanje podstiče da misle, maštaju i diskutuju sa drugima o onome što su pročitali.

U *Upitniku o ranom učenju* nalaze se pitanja za roditelje o učestalosti njihovog angažovanja u aktivnostima učenja u oblasti jezika i rane pismenosti na predškolskom uzrastu. Razvojno-podsticajne aktivnosti roditelja, kao moderatorska varijabla, merena je uz pomoć skale *Rane čitalačke aktivnosti* (eng. Early Literacy Activities) koja sadrži 18 tvrdnji. Roditelji su pitani koliko često su oni ili neko od ukućana učestvovali u čitalačkim i numeričkim aktivnostima pre nego što je njihove dete pošlo u osnovnu školu (npr. čitali knjige, pričali priče, izgovarali rime sa brojevima i pevali pesme o brojevima, igrali se igračkama koje se odnose na

brojeve, merili ili vagali stvari). Skala *Ovladanost zadacima u oblasti rane pismenosti pre početka osnovne škole* (eng. *Could Do Early Literacy Tasks When Beginning Primary School*) sadrži sedam tvrdnji u vezi sa procenom roditelja o veštinama početnog čitanja i pisanja dece na ranom uzrastu (tzv. veštine dekodiranja). Preciznije, ova moderatorska varijabla merena je preko procena roditelja o tome koliko su deca dobro znala da čitaju i pišu pre polaska u školu (npr. čita neke reči, rečenice ili priče, prepoznaje većinu slova azbuke, piše slova azbuke, piše svoje ime). Poslednja moderatorska varijabla iz modela odnosi se na procenu učenika o tome koliko su bili angažovani u nastavi čitanja (AN). U okviru skale *Angažovanost učenika u nastavi čitanja* (StuQ – *Students Engaged in Reading Lessons*) učenici su izražavali stepen slaganja sa devet tvrdnji o tome da li razumeju svog nastavnika dok realizuje nastavu, da li nastavnik ima jasna očekivanja od njih, da li podržava njihovu autonomiju, da li im nastavnik daje interesantne sadržaje za čitanje, da li im pomaže da uče i da poboljšaju svoje veštine čitanja.

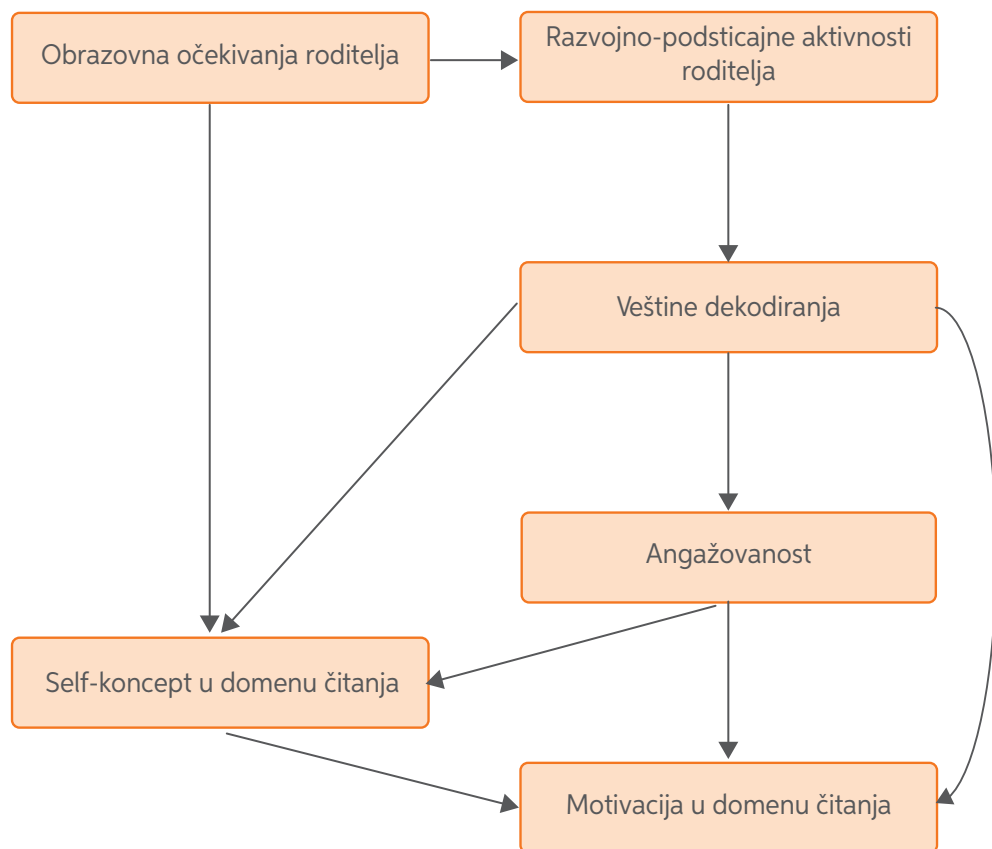
Pokazalo se da su skale kompozitnih varijabli u Srbiji u okviru studije PIRLS 2021 bile pouzdane (Tabela 1). Najviši stepen pouzdanosti imala je skala pomoću koje se mere percepcije roditelja o veštinama početnog čitanja i pisanja dece na ranom uzrastu (tzv. veštine dekodiranja). Dobar nivo pouzdanosti imaju skale pomoću kojih su merene varijable razvojno-podsticajne aktivnosti roditelja i motivacija učenika da čitaju, dok zadovoljavajući nivo pouzdanosti imaju skale pomoću kojih se mere self-koncept i angažovanost učenika u nastavi čitanja.

Tabela 1. Pouzdanost primenjenih skala

Naziv skale u PIRLS studiji	Oznaka za varijablu	Koeficijent pouzdanosti Kronbahova alfa
Ovladanost zadacima u oblasti rane pismenosti pre početka osnovne škole	VD	,908
Rane čitalačke aktivnosti	RPA	,836
Self-koncept učenika u domenu čitanja	SK	,737
Motivacija učenika za čitanje	MO	,871
Angažovanje učenika u nastavi čitanja	AN	,797

Analiza i obrada podataka. Deskriptivna statistika i priprema podataka urađena je u statističkom softveru SPSS 27. U ovom istraživanju primenjeno je modelovanje strukturalnim jednačinama (SEM analiza) kako bi se testirao model odnosa između prediktorskih i kriterijumskih varijabli posredstvom medijatora (Slika 1).

Slika 1. Testirani model između prediktorskih i kriterijumskih varijabli posredstvom medijatora

Fit testiranog modela smatra se prihvatljivim ako su vrednosti CFI i TLI $> .90$, kao i RMSEA i SRMR $< .08$ (Hu & Bentler, 1999), što bi značilo da predloženi model iz ove studije ima fit granično prihvatljivih vrednosti (Tabela 2). Podudarnost između predviđenog modela i posmatranih podataka je adekvatna, što znači da je teorija predstavljena datim modelom dobila empirijsku podršku (Preacher, 2006).

Tabela 2. Parametri fita za model

x2	Df	p (x2)	CFI	TLI	SRMR	RMSEA
171.7	6	0,000	0,951	0,879	0,044	0,083

Legenda. Fit je prihvatljiv ako su CFI i TLI >,90, i RMSEA, kao i SRMR <,08.

REZULTATI I DISKUSIJA

U Tabeli 3 istaknute su korelacije između mernih skala koje su korišćene u ovom istraživanju.

Tabela 3. Korelacije između mernih skala

Varijable i oznake	1	2	3	4	5	6
1. Self-koncept učenika u domenu čitanja (ASBR08A-ASBR08F)	1					
2. Motivacija učenika za čitanje (ASBR07A-ASBR07H)	,276**	1				
3. Anagažovanost učenika u nastavi čitanja (ASBR01A-ASBR01I)	,210**	,628**	1			
4. Obrazovna očekivanja roditelja (ASBH16)	,262**	,101**	,065**	1		
5. Veštine dekodiranja (ASBH07A-ASBH07G)	,233**	,107**	,078**	,217**	1	
6. Razvojno-podsticajne aktivnosti (ASBH01A-ASBH01R)	,140**	,101**	,076**	,215**	,419**	1

Legenda. VD – veštine dekodiranja – početno čitanje i pisanje. RP – razvojno-podsticajne aktivnosti roditelja. SK – self-koncept učenika. MO – motivacija učenika za čitanje. AG – angažovanost učenika u nastavi čitanja. OAR – Obrazovna očekivanja roditelja. Korelacije označene zvezdicom značajne su na nivou $p < 0,01$.

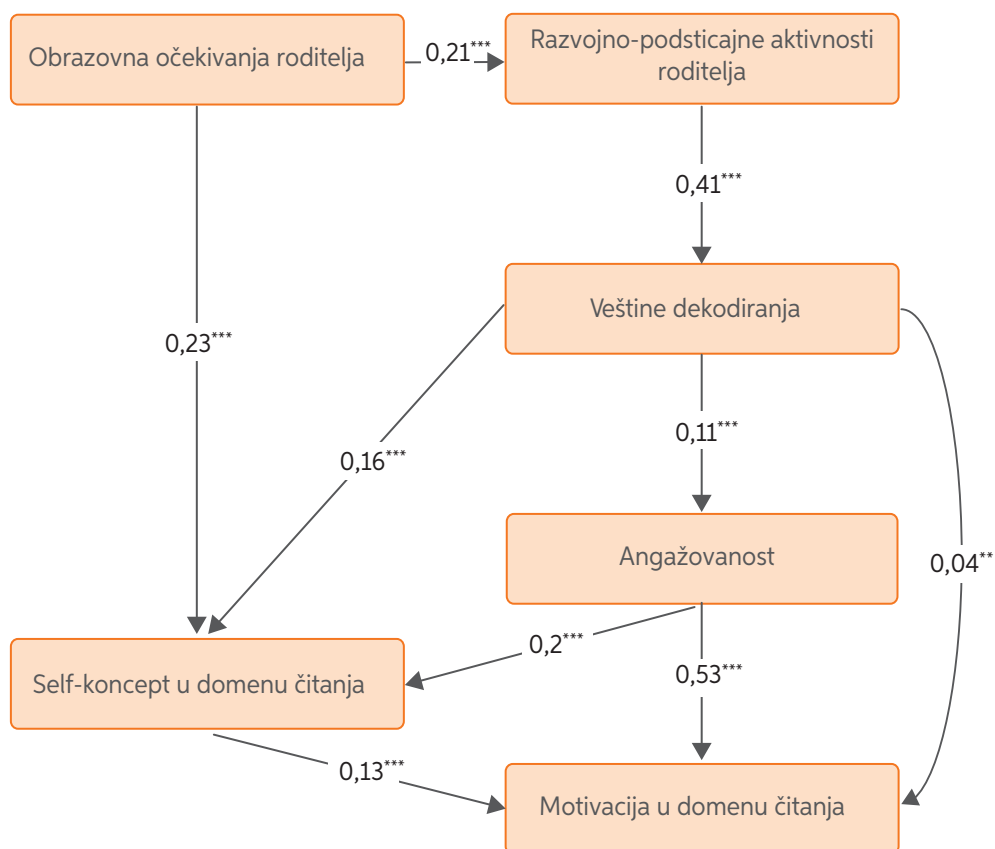
Deskriptivni podaci iz Tabele 3 pokazuju da je korelacija između motivacije učenika da čitaju i njihove percpecije o angažovanosti u nastavi čitanja najveća u odnosu na druge korelacije u tabeli interkorelacija. Umerena je povezanost između razvojno-podsticajnih aktivnosti roditelja i njihovih percpecija o početnim veštinama čitanja i pisanja dece (tj. veština dekodiranja) na ranom uzrastu. Zanimljivo je da je utvrđena niska korelacija između motivacije učenika za čitanje i čitalačkog self-koncepta učenika, budući da druge studije tradicionalno ukazuju na jaku vezu između ovih varijabli (Xaio, 2023). Visoke korelacije između motivacije učenika i njihovog self-koncepta potvrđene su i u ranijim istraživanjima u našoj zemlji i okruženju (Džinović,

Đerić i Malinić, 2021; Lončarić, 2014; Mujagić i Buško, 2013; Vujačić, Stanišić, & Mirkov, 2021). Možemo da zaključimo da doživljaj učenika da je sposoban i kompetentan u aktivnostima čitanja predstavlja snažan motivacioni pokretač za njega u ovoj oblasti. Takođe, rezultati iz Tabele 3 sugerišu nisku povezanost između obrazovnih očekivanja roditelja i čitalačkog self-koncepta učenika četvrtog razreda, što je u skladu sa podacima iz studije TIMSS na istom uzrastu učenika koji se odnose na vezu između ove roditeljske varijable i naučnog samopouzdanja (Džinović, Đerić i Malinić, 2021).

Analiza predloženog modela pokazuje da postoji dvojak uticaj prediktorske varijable na kriterijumske i medijatorske varijable (Slika 2). Preciznije, analizira se kako obrazovna očekivanja roditelja utiču na self-koncept i motivaciju učenika, ali i koji mehanizmi posreduju na tim putanjama.

Slika 2. Odnos između prediktorskih, medijatorskih i kriterijumskih varijabli u modelu

U prvom slučaju, obrazovna očekivanja roditelja ostvaruju *neposredan uticaj* na self-koncept učenika u domenu čitanja kao kriterijum. Drugim rečima, očekivanja roditelja u vezi sa nivoom obrazovanja koja njihova deca treba da postignu su formativna za dečiji doživljaj o tome koliko su dobri i efikasni u čitanju. Interesantno je da je direktna uzročna putanja između obrazovnih očekivanja roditelja i samopouzdanja iz matematike potvrđena i na TIMSS podacima iz Srbije, na istom uzrastu učenika (Džinović, Đerić i Malinić, 2021). U drugom slučaju, u testiranom modelu uticaj obrazovnih očekivanja roditelja na čitalački self-koncept dece odvija se *posredno* preko zajedničkih aktivnosti koje su usmerene na razvijanje rane pismenosti kod dece (čitanje priča deci, pevanje sa decom, igranje igara rečima, igranje igračkama na kojima su slova i brojevi i tako dalje), kao i na osnovu opažanja roditelja o tome šta njihova deca umeju i znaju na uzrastu pre polaska u školu, što je potvrđeno i u ranijem istraživanju u oblastima jezika i matematike (Frome & Eccles, 1998). Na osnovu vrednosti koeficijenta ($R^2=0,16$) može se zaključiti da je uticaj moderatorskih varijabli na self-koncept skroman.

Obrazovna očekivanja roditelja, kao prediktor, indirektno utiču na motivaciju učenika da čitaju posredstvom medijatorskih varijabli – razvojno-podsticajne aktivnosti roditelja, percepcija roditelja o početnim veštinama čitanja i pisanja (tj. veštine dekodiranja) i percepcije učenika o vlastitoj angažovanosti u nastavi čitanja. Ovaj indirektni uticaj prediktora na motivaciju je očekivan budući da roditelji svoja očekivanja prema deci ne iskazuju samo direktno i manifestno, već mogu to da čine i indirektno kroz određene načine ponašanja i zajedničke aktivnosti sa decom (Pesu, Viljaranta, & Aunola, 2016). Srednja veličina efekta povezanosti između razvojno-podsticajnih aktivnosti roditelja i percepcija o veštinama dekodiranja ($R^2=0,41$) potvrđuje da zajedničko učestvovanje roditelja i dece u aktivnostima doprinosi da roditelji budu svesni toga šta njihova deca znaju i umeju iz oblasti rane pismenosti (Slika 2). Ako pratimo ovu putanju u testiranom modelu, vrednosti koeficijenata pokazuju da aktivnosti roditelja opisane u PIRLS okviru i percepcije roditelja o dečijim veštinama dekodiranja imaju skroman uticaj na motivaciju učenika da čitaju u nastavi ($R^2=0,04$). Međutim, ako se na ovoj putanji uticaja sagleda još jedan moderator – percepcije učenika o vlastitoj angažovanosti u nastavi čitanja – onda je doprinos prediktorske varijable motivaciji učenika da čitaju znatno jači ($R^2=0,53$). Drugim rečima, opažanje učenika o podsticajnim praksama učitelja (npr. zadavanje interesantnih tekstova i zadataka za čitanje na času, jasna očekivanja prema

učenicima kako treba nešto da urade, podsticanje učenika da kažu šta misle i znaju bez straha da će pogrešiti), zajedno sa podrškom roditelja i njihovim opažanjem dečijih veština dekodiranja, doprinosi zainteresovanosti učenika da čitaju u školi. Nalazi drugih istraživanja takođe potvrđuju povezanost između motivacije za učenje i percepcija učenika o nastavnim praksama (Ryan & Deci, 2000). Na primer, u odnosu na tradicionalne pedagoške postupke, primena savremenih instrukcija u nastavi (npr. slobodan izbor knjiga, naglašavanje vrednosti čitanja, diskusija i razmenjivanje ideja među učenicima o pročitanoj, povezivanje ličnog iskustva učenika sa sadržajima koje čita) povezana je sa pozitivnim promenama u motivaciji, angažovanosti i postignućima učenika u domenu čitanja (Guthrie, Klauda, & Ho, 2013).

U analiziranom modelu pretpostavili smo da nema direktne veze između razvojno-podsticajnih praksi roditelja i self-koncepta i motivacije kao kriterijskih varijabli, što je empirijski potvrđeno. Naša pretpostavka bila je zasnovana na nalazu koji je dobijen u studiji TIMSS (Džinović, Đerić i Malinić, 2021) u kojoj takođe nije uočena direktna veza između praksi roditelja na ranom uzrastu i motivacije i samopouzdanja učenika u oblasti matematike. Takođe, u toj studiji potvrđeno je da je i u domenu prirodnih nauka izostao direktan uticaj podržavajuće aktivnosti roditelja na naučno samopouzdanje učenika u četvrtom razredu.

Konačno, testiranjem modela potvrđena je pretpostavka o povezanosti između kriterijuma (self-koncept i motivacija) u domenu čitanja, ali visina koeficijenta ukazuje na slab intenzitet veze između ovih varijabli ($R^2=0,13$). Zanimljivo je da je u studiji TIMSS, na gotovo istim skalama, ispitivan odnos između self-koncepta i motivacije u domenu matematike i dobijen je nalaz da je njihova povezanost umerena (Džinović, Đerić i Malinić, 2021; Zhu & Chiu, 2019). Skorašnja analiza PIRLS podatka iz drugih zemalja pokazala je ne samo da su self-koncept i čitalačka motivacija snažno povezane varijable, već i da je motivacija složen sistem u kojem njene kognitivne i afektivne dimenzije imaju različite odnose sa čitalačkim ponašanjem i postignućima (Xiao, 2023). Bez obzira na nisku povezanost između kriterijuma u ovom modelu, ovaj rezultat ima praktičan značaj za nastavu. Ukoliko se učenici osećaju efikasni kao čitaoci, veruju da je čitanje vredno i doživljavaju zadovoljstvo u čitanju, veća je verovatnoća da će uložiti vreme i trud koji su potrebni za potpuno razumevanje tekstova. Drugim rečima, na motivaciju učenika da se angažuju na času i da samoregulišu svoje aktivnosti u procesu učenja utiče

to kako oni percipiraju sebe i svoje sposobnosti u datoj oblasti i kako procenjuju značaj i smisao onoga što uče (Vujačić, Stanišić, & Mirkov, 2021). Stoga bi u nastavi učitelji trebalo da svoja očekivanja prema učenicima, kao i sadržaje i aktivnosti učenja povežu sa potrebama, mogućnostima i interesovanjima učenika. Pozitivan odnos učenika prema čitanju nastavnik može da razvija i unapređuje tako što će podržavati njihovu autonomiju u nastavi čitanja. Drugačije rečeno, nastavnik treba da stvara prilike da: učenici samostalno izaberu sadržaje koji im se dopadaju za čitanje, povezuju aktuelne događaje i iskustva sa sadržajima koje čitaju, imaju slobodu da postavljaju različita pitanja u vezi sa pročitanim, kao i da sa nastavnikom i vršnjacima razmenjuju mišljenje o ličnim i zajedničkim značenjima pročitano i da o tome slobodno diskutuju (Lalić-Vučetić, Đerić i Đević, 2009; Teodorović et al., 2022).

ZAKLJUČAK

Do sada nije bilo sasvim jasno kojim *stazama* roditelji utiču na razvoj self-koncepta i motivacije u domenu čitalačke pismenosti, kao ni to da li je smer tog uticaja neposredan ili posredan. Stoga, u ovom radu ispitivali smo uticaj obrazovnih očekivanja roditelja na self-koncept i motivaciju učenika u domenu čitanja u četvrtom razredu osnovne škole. Može se zaključiti da su visoka obrazovna očekivanja roditelja značajna za oblikovanje pozitivnog doživljaja dece o tome koliko su uspešna u domenu čitanja. Međutim, ako su aspiracije, očekivanja i pritisci roditelja previsoki, stručnjaci upozoravaju da uverenja mogu imati negativan uticaj (Baker, 2003). Stoga bi za razliku od nerealnih i previsokih očekivanja roditelji trebalo da pokažu snažniju podršku, brigu i zainteresovanost za razvoj čitalačke pismenosti njihovog deteta. Osim obrazovnih očekivanja, podsticajne čitalačke aktivnosti roditelja na ranom uzrastu i njihova zapažanja o početnim veštinama čitanja dece predstavljaju mehanizme za razvijanje motivacije učenika da čitaju. Takođe, važno je da se u porodici vrednuje obrazovanje, budući da obrazovna očekivanja roditelja i njihovi stavovi o čitalačkoj pismenosti utiču na odnos dece prema knjizi i kasnije prema čitanju u nastavi (Geske, Kampmane, & Ozola, 2021). Aktivnosti roditelja sa decom na predškolskom uzrastu udružene sa pedagoškim postupcima učitelja koji podstiču kognitivnu angažovanost na času zajedno grade motivaciju učenika da čitaju.

U međunarodnim komparativnim studijama (npr. TIMSS i PIRLS) često se kritikuje to što se putem upitnika dobijaju društveno poželjni odgovori učenika mlađeg školskog uzrasta i teško se prevazilazi pristrasnost roditelja tokom odgovaranja na pitanja u upitnicima, posebno kada se pitanja za roditelje tiču procene veština njihove dece. Longitudinalni tip studije bio bi koristan za verifikaciju kontinuirane uzročne povezanosti između obrazovnih očekivanja roditelja, self-koncepta učenika i njihove motivacije da čitaju. Takođe, buduće studije mogu da budu usmerene na proučavanje uticaja specifičnih postupaka roditelja (npr. zajedničko čitanje knjiga), kućnih resursa (npr. broj knjiga u kućnoj biblioteci), čitalačkih navika ili stavova roditelja prema čitanju na self-koncept i motivaciju učenika u ovom domenu.

Korišćena literatura

- Al Jefri, H. M., & Areepattamannil, S. (2019). Examining the relations of early literacy activities and skills to reading dispositions, engagement, and achievement among fourth-grade students in the United Arab Emirates. *Social Psychology of Education, 22*(4), 901–920. DOI: 10.1007/s11218-019-09504-7
- Baker, L. (2003). The role of parents in motivating struggling readers. *Reading & Writing Quarterly, 19*(1), 87–106. DOI: 10.1080/10573560308207
- Baker, L., & Scher, D. (2002). Beginning readers' motivation for reading in relation to parental beliefs and home reading experiences. *Reading Psychology, 23*(4), 239–269. DOI: 10.1080/713775283
- Baker, L., & Wigfield, A. (1999). Dimensions of children's motivation for reading and their relations to reading activity and reading achievement. *Reading Research Quarterly, 34*(4), 452–477. DOI: 10.1598/RRQ.34.4.4
- Barber, A. T., & Klauda, S. L. (2020). How reading motivation and engagement enable reading achievement: Policy implications. *Policy Insights from the Behavioral and Brain Sciences, 7*(1), 27–34. DOI: 10.1177/2372732219893385
- Buchmann, M., Grütter, J., & Zuffianò, A. (2022). Parental educational aspirations and children's academic self-concept: Disentangling state and trait components on their dynamic interplay. *Child Development, 93*(1), 7–24. DOI: 10.1111/cdev.13645
- Conradi, K., Jang, B. G., & McKenna, M. C. (2014). Motivation terminology in reading research: A conceptual review. *Educational Psychology Review, 26*(1), 127–164. DOI: 10.1007/s10648-013-9245-z
- Džinović, V., Đerić, I. i Malinić, D. (2021). Kako aspiracije roditelja i razvojno-podsticajne aktivnosti utiču na samopouzdanje i motivaciju dece za učenje matematike i prirodnih nauka. U I. Đerić, N. Gutvajn, S. Jošić i N. Ševa (ur.), *TIMSS 2019 u Srbiji* (str. 145–160). Institut za pedagoška istraživanja.
- Džinović, V. i Vujačić, M. (2017). Samouverenja učenika o kompetentnosti u matematici i prirodnim naukama. U M. Marušić Jablanović, N. Gutvajn i I. Jakšić (ur.), *TIMSS 2015 u Srbiji: rezultati međunarodnog istraživanja postignuća učenika 4. razreda osnovne škole iz matematike i prirodnih nauka* (str. 115–127). Institut za pedagoška istraživanja.

- Džumhur, Ž., Ševa, N., & Rožman, M. (2022). Early literacy and numeracy competencies: predictors of mathematics achievement in the Dinaric Region. In B. Japelj Pavešić, P. Koršňáková & S. Meinck (Eds.), *Dinaric Perspectives on TIMSS 2019*. IEA Research for Education, Vol 13. Springer, Cham.
- Đerić, I., Đević, R. i Malinić, D. (2020). Ko su učenici sa niskim skorovima na testovima postignuća u TIMSS istraživanju: komparativna analiza. *Inovacije u nastavi*, 33(4), 27–47. DOI: 10.5937/inovacije2004027D
- Đević, R., Stanišić, J. i Vujačić, M. (2021). Rane obrazovne aktivnosti roditelja sa decom i postignuće učenika iz matematike i prirodnih nauka. U I. Đerić, N. Gutvajn, S. Jošić i N. Ševa (ur.), *TIMSS 2019 u Srbiji* (str. 87–104). Institut za pedagoška istraživanja.
- Fan, W., & Williams, C. M. (2010). The effects of parental involvement on students' academic self-efficacy, engagement, and intrinsic motivation. *Educational Psychology*, 30(1), 53–74. DOI: 10.1007/s10648-013-9245-z
- Frome, P. M., & Eccles, J. S. (1998). Parents' influence on children's achievement-related perceptions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(2), 435–452. DOI: 10.1037/0022-3514.74.2.435
- Geske, A, Kampmane, K., & Ozola, A. (2021). The impact of family and individual factors on 4th-grade students' self-confidence in reading literacy: Results from PIRLS 2016. In *Society Integration Education Proceedings of the International Scientific Conference*. Vol. II, 203–213, May 28th–29th, 2021. DOI: 10.17770/sie2021vol2.6350
- Gottfried, A. E. (1990). Academic intrinsic motivation in young elementary school children. *Journal of Educational Psychology*, 82(3), 525–538. DOI: 10.1037/0022-0663.82.3.525
- Guthrie, J. T., & Klauda, S. L. (2014). Effects of classroom practices on reading comprehension, engagement, and motivations for adolescents. *Reading Research Quarterly*, 49(4), 387–416. DOI: 10.1002/rrq.81
- Guthrie, J. T., & Klauda, S. L. (2016). Engagement and motivational processes in reading. In P. Afflerbach (Ed.), *Handbook of individual differences in reading: Reader, text, and context* (pp. 41–53). Routledge.
- Guthrie, J. T., Klauda, S. L., & Ho, A. N. (2013). Modeling the relationships among reading instruction, motivation, engagement, and achievement for adolescents. *Reading Research Quarterly*, 48(1), 9–26. DOI:10.1002/rrq.035
- Guthrie, J. T., & Wigfield, A. (2000). Engagement and motivation in reading. In M. L. Kamil, P. B. Mosenthal, P. D. Pearson, & R. Barr (Eds.), *Handbook of reading research*, Vol. 3 (pp. 403–422). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Guthrie, J. T., Wigfield, A., & You, W. (2012). Instructional contexts for engagement and achievement in reading. In S. L. Christenson, A. L. Reschly, & C. Wylie (Eds.), *Handbook of research on student engagement* (pp. 601–634). Springer Science + Business Media. DOI: 10.1007/978-1-4614-2018-7_29
- Hu, L. T., & Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling*, 6(1), 1–55. DOI: 10.1080/10705519909540118
- Jeynes, W. H. (2010). The salience of the subtle aspects of parental involvement and encouraging that involvement: Implications for school-based programs. *Teachers College Record*, 112(3), 747–774. DOI: 10.1177/016146811011200311

- Lafontaine D., Dupont V., Jaegers D., & Schillings P. (2019). Self-concept in reading: Factor structure, cross-cultural invariance and relationships with reading achievement in an international context (PIRLS 2011). *Studies in Educational Evaluation*, 60(1), 78–89. DOI: 10.1016/j.stueduc.2018.11.005
- Lalić-Vučetić, N., Đerić, I. i Đević, R. (2009). Učenička autonomija i interpersonalni stil nastavnika u teoriji samodeterminacije. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 41(2), 349–366. DOI: 10.2298/ZIPI0902349L
- Lončarić, D. (2014). *Motivacija i strategije samoregulacije učenja: teorija, mjerenje i primjena*. Rijeka: Učiteljski fakultet u Rijeci.
- Maksić, S., Vesić, D. i Tenjović, L. (2017). Profil učenika koji su ostvarili najviše postignuće u matematici i prirodnim naukama. U M. Marušić Jablanović, N. Gutvajn i I. Jakšić (ur.), *TIMSS 2015 u Srbiji: Rezultati međunarodnog istraživanja postignuća učenika 4. razreda osnove škole iz matematike i prirodnih nauka* (str. 183–206). Institut za pedagoška istraživanja.
- Malinić, D. i Komlenović, Đ. (2010). Ocenjivanje iz perspektive učenika. *Nastava i vaspitanje*, 59(4), 511–524.
- Malinić, D. (2014). Pedagoški aspekti nastavničke profesije i neuspjeh učenika. *Nastava i vaspitanje*, 63(4), 687–701.
- Malinić, D., Džinović, V. i Jakšić, I. (2015). Nastavničke percepcije školskog neuspjeha: vredi li se truditi oko neuspješnih učenika? *Nastava i vaspitanje*, 64(4), 663–677. DOI: 10.5937/nasvas1504663M
- Martini, F., & Sénéchal, M. (2012). Learning literacy skills at home: Parent teaching, expectations, and child interest. *Canadian Journal of Behavioural Science*, 44(3), 210–221. DOI: 10.1037/a0026758
- Micić, I., Drobac, A. i Jošić, S. (2024). Povezanost samopouzdanja i postignuća: perspektiva učitelja. U M. Radulović, N. Gutvajn i B. Randelović (ur.), *PIRLS 2021 u Srbiji* (str. 87–108). Institut za pedagoška istraživanja.
- Mujagić, A., i Buško, V. (2013). Motivacijska uvjerenja i strategije samoregulacije u kontekstu modela samoreguliranoga učenja. *Psiholojske teme*, 22(1), 93–115.
- Mullis, I. V. S., Martin, M. O., & Liu, J. (2019). *PIRLS 2021 context questionnaire framework*. In I. V. S. Mullis & M. O. Martin (Eds.), *PIRLS 2021 Assessment Frameworks*. Boston College: TIMSS & PIRLS International Study Center.
- Pesu, L., Viljaranta, J., & Aunola, K. (2016). The role of parents' and teachers' beliefs in children's self-concept development. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 44, 63–71. DOI:10.1016/j.appdev.2016.03.001
- Preacher, K. J. (2006). Quantifying parsimony in structural equation modeling. *Multivariate Behavioral Research*, 41(3), 227–259. DOI: 10.1207/s15327906mbr4103_1
- Radišić, J., & Ševa, N. (2013). Exploring the factor structure of the parent reading belief inventory (PRBI): Example of Serbia. *Psihologija*, 46(3), 315–329. DOI: 10.2298/PSI130716007R
- Radišić, J., i Ševa, N. (2017). Značaj ranog učenja za postignuće učenika iz matematike. U M. Marušić Jablanović, N. Gutvajn i I. Jakšić (ur.), *TIMSS 2015 u Srbiji: Rezultati međunarodnog istraživanja postignuća učenika 4. razreda osnove škole iz matematike i prirodnih nauka* (str. 95–114). Institut za pedagoška istraživanja.